

पांडवांनी आपल्या मनांतील विषण्णभाव प्रगट केला. ते म्हणाले, च्प्रभू, असे आम्ही कोणते पाप केले की ज्यामुळे आम्हाला आमच्याच बंधूशी युध्द करावे लागले ? त्यांच्या त्या युध्दात पराभव होऊन त्यांचा नाश झाला. तिकडे आमचे मित्र श्रीकृष्णही आम्हास सोडून गेले. द्वारकासारखी सुंदर नगरी जळून भस्मसात झाली. आमचे मन दुःखाने व्याप्त झाले आहे. छ

प्रभू म्हणाले, च्हे श्रेष्ठ पुरुषांनो, या संसाराची हीच रीत आहे. आशेने बध्द असलेले धावतात व जे जे त्या श्रृंखलेने बध्द नाहीत, ते आत्म्याच्या ध्यानात, आपल्या परमात्म्यात स्थिर होतात. हेच वैचित्र्य संसारात मानवाला स्थिर करण्याचा प्रयत्न करीत असते. आज नाही तर उद्या सुख मिळेल, उद्या दिगंत कीर्ती मिळेल, यश मिळेल, उद्या आपण जगाचे राजे होऊ, अशा आशावादावरच मानवाचे जीवन चालू आहे. पण अनेकानेक जन्मापासून हे चालू आहे. आशा संपत नाही. परमात्मा भेट ः नाही. परमात्म्याचा स्पर्श सुध्दा होत नाही.

परंतु राजुलमतीने ः तू-मी ङ चा भेद दूर केला. तूच आहेस, मी नाही.तूच आहेस, मी नाही.घ्मी ङ ला तिनं संपवूनचट ँकले. सर्व साधकांनी तेच करायचे असते. सुरंवातीला ः केवळ मी ङ असा अहंकार असतो. ः मी ङ च्या पलीकडे कसलीही सत्ता तो मानीत नाही. हेच मिथ्यादर्शन. त्यानंतर साधकः तूं आहेस, पण मी ही आहे.ङ अशा पायरीवर येतो. हेच द्वैत. त्यानंतर अहंकार विसरुन, द्वैत विसरुन ः तूच आहेस. परमात्माच आहेस. मी-माझा अहंकार, माझे कर्तुत्व माझे भोवतूत्व वगैरे कांहीही नाही. अशी एकत्व भावना निर्माण होते. निजात्मसत्तेच्या पलिकडे कांहीच नाही, अशी समीचीन श्रध्दा अतरंगात नित्य जागृत आहे, जे दुःख आहे. जो विशाद आहे त्याचे कारण तुमच्या मनांत वस्तूस्वरुपाचे ज्ञान नाही. त्यावर दृढ श्रध्दा नाही. प्रपंचातील हा खेळ युगानुयुगे चालू आहे. सारी आत्म-उर्जा त्याचसाठी खर्च होत आहे. ज्यातून ही उर्जा येत आहे. तो आत्माच कुणी जाणत नाही, पाहात नाही.

आंत वसून सदैव साक्षी परमात्मा तुमच्या अहंतेच्या, क्रोधादि विकारांच्या लीला पाहात आहे. परमात्म्याकडे पाठ करुन तुम्ही सारे उभे आहात. त्याच्याकडे तोंड करा म्हणजे तो तेथेचआहे हे कळून येईल. परात्पर प्रभूचा प्रभू परमात्मा प्रत्येक जीवात नित्य विद्यमानच आहे. पण आपले अज्ञान हे की आपण त्याचा विचार करीत नाही. आपण त्या प्रभूचा शोध बाहेर घेत

आहोत, इंद्रियांच्या माध्यमाने बाह्यतःच सारे दर्शन घेण्याचा, पाहण्याचा, जाणण्याचा प्रयत्न आपण करीत आहोत. मन व इंद्रिये यांच्या पलिकडे असलेला आत्मा-सूक्ष्म आत्मा आपण जाणत नाही. म्हणून अज्ञान हेच पाप आहे. अज्ञान हेच दुःख आहे.

त्या अज्ञानाचा पडदा थोडा दूर सारा, ज्ञानाच्या किरणांना आत्म्याच्या संगीताच्या सुरांना, परतात्म्याच्या परिमलाला आंत येऊ द्या. अज्ञान हे डबक्या सारखे आहे. ते मर्यादा घालते, बंधन घालते. अंधार कोठडीत त्या परमात्म्याला बंदिस्त करू इच्छिते. ही जी अंधाराची किमया आहे, ती जडाच्या आधाराने घडते. अंधाराला वेगळे अस्तित्वच केल्याने ते घडते.

अहंभाव हे प्रगळ अज्ञान आहे. जे आजवर कधीही घडले नाही, घडणार नाही, ते घडविण्याचा चमत्कार करून दाखवीन, साऱ्या विश्वाला बखोटीला मारून त्याच्यावर मी माझी अधिसत्ता गाजवीन, अशी जी अहंता आहे, तोच अज्ञान अंधकार आहे. त्या अंधार कोठडीत आनंदाची किरणे येणारच कशी ?

धर्ममार्गात प्रवेश केला तर आत्मा प्रसन्न होऊन जाईल. अक्षय सुखाची पायघडी तेथे अंथरलेलीच आहे. पण त्या दिशेने प्रवास तरी पुरा केला पाहिजे. त्या प्रवेशापासूनच कर्म-बंधाची तीव्रता एकदम कमी होऊन जाते. आत्म्याची परमात्म्याकडे होणारी वट चाल ही इतकी वेगात होते की आपले आपल्यालाच आश्चर्य वट्टे ल. म्हणून हे पांडवांनो, निजात्मसत्ता हीच खरी सत्ता आहे. त्या सत्तेसाठी युद्ध नको, हिंसा नको, विकार नको, कांही नको. नुसत्या त्या विरट , आस्तित्वाशी आपले नाते जोडून दिले की मग वेगळा पुरुषार्थ करावाच लागत नाही. पुरुषार्थ घडतच जातो.

जीव सचेतन अजीव जड ते । आणि जडातहि विविध भेद ते ॥

परमात्मा तो अतीत त्याहुनि । स्थान तयाचे नित्य निरंजनि ।

जड द्रव्यामधि स्थिती गती लय । आणि जीव घे तिथेच आश्रय ॥

काया वाचा मने बांधला । म्हणुनि विसरला परमात्म्याला ॥ 16

जिवा जिवाचे हे जड बंधन । जगि दुःखाचे मुळ प्रयोजन ॥
दुःख हराया हवे तपोबल । तिथे विद्म मी विवेक उज्वल ॥
भाव जिवाचे भाव जडाचे । भाव बंध ते तुट ऋयाचे ॥
शस्त्रास्त्राहुनि प्रबल विद्म ती । जीव जितेंद्रिय महावीर मति ॥ 17

कर्म बंधना विरहित आत्मा । जीव जितेंद्रिय तो परमात्मा ॥
तोच देव गुरु धर्म दयामय । तिथे साम्यता ते सुख अक्षय ॥
नसे अहंता नसे मूढ त्त । नव्हे निधर्मी नच नास्तिकता ॥
अशिव दोष किती अशिव भाव ते । जगी बाघिती जिवा जिवाते ॥
तया त्यजाया हवीच जाणिव । जाणिवेत त्या वसे सदाशिव ॥ 18

जिनेंद्र वचनी सदैव श्रद्धा । धर्म आचरणि सदैव श्रद्धा ॥
संसारतिल सौख्य क्षणिक ते । तिथे तयाचे मन नच रमते ॥
सत्य कोणते असत्य ते कां । नसेच शंका नसे कुशंका ॥
बघुनि दुजाचे दोष आणि गुण । दोष निवारुनि करि गुणवर्धन ॥
दया धर्म गुण जे आचरिती । तयास शिकवी आत्मबुद्धी ती ॥ 19

गाय होउनी पाजि वासरा । पवित्र प्रेमळ विश्व सोयरा ॥
मातृपितृ कुल असेल मोठे । धन दौलत पण असेल कोठे ॥
असेल कोठे रुप आणि बल । गुण सुमनांचा असेल परिमल ॥
विद्म तास परि नसे अहंता । सदैव समता सदैव ममता ॥ 20

परमात्म्याची सत्ता नाही अशी अल्पशीही जागा नाही. वैश्विक अस्तित्त्व त्या परमात्म्याशी
एकरूप होऊन जाते. अचेतनाच्या विश्वाची सत्ता ही स्पष्ट तः आत्मसत्तेहून भिन्न जाणवू लागते

एकत्व विभ्रं तंचे खरे सौंदर्य त्यातून प्रकट होते. ते एकत्व-विभ्रं त आत्मस्वरूप नित्य, निरंजन, अविनाशीच राहिलेले प्रत्यसास येते.

अशुद्ध आत्म्याची अवस्था अशी असते की ते पराला घस्वडमानते परपदार्थच नव्हे तर आत्म्याची एका क्षणाची अवस्था ही देखील दुसऱ्या क्षणाच्या अवस्थेला मदत करीत नाही. प्रत्येक अवस्था ही देखील दुसऱ्या क्षणाच्या अवस्थेला मदत करीत नाही. प्रत्येक अवस्था स्वतंत्र, हाच तर त्या आत्म-परमात्म्याचा प्रसाद आहे. जड पदार्थाची तेथे काय कदर ? मन, इंद्रिये, वचन, शास्त्र, शब्द इ. सारे आत्मरहित आहेत. त्यांचे सहचर्य आत्म्याशी असते. म्हणून कांही ते आत्मा होऊन जात नाही. पण हे जाणून घेण्यासाठी तुमच्या मनांतील अज्ञान दूर केले पाहिजे. अज्ञान म्हट ते की एवढे घाबरून जायचे कारण नाही. तुमच्या आणि सर्व जिवांच्या अज्ञानशक्ति त्वरील ते केवळ अगदी नितळ आवरण आहे. त्या आवरणाला सहज दूर करता येणे शक्य आहे. हा शक्यतेचा बोध झाला तर काम अवघड नाही. कारण तुमच्या ज्ञानशक्ति तीला कांही आवरण घालेल अशी दुसरी कोणतीही शक्ति ती या विश्वात नाही, असू शकत नाही, अशी शक्ति की श्रद्धा हृदयात निर्माण झाली पाहिजे.

मी कल्पना कर्ता आहे, मी त्या कर्मफलांचा भोक्ता आहे, अशी भ्रामक कल्पना ही अहंतेची आहे. संकुचितपणाची आहे त्यातून विरट् आत्मशक्ति त्वा संकोच होतो. जितेंद्रिय आत्मा, देव-शास्त्र-गुरुंचा व दयामय धर्माचा आदर करणारा आत्मा त्यामुळे संकोचून जातो. असा शुभ-अशुभ भावांचा तो कर्ता होऊन जातो. कर्ता भावनांनी माणूस अधिकच जाळ्यात गुरफटतो, म्हणून आत्म्याची, त्याच्या विविध शक्ति तीची जाणीव हृदयांत प्रखरतेने झाल्याशिवाय अ-कर्ता भाव निर्माणच होऊ शकत नाही.

भगवंतांची वाणी व त्यातून स्पष्ट होणारा जीवनाचा आलेख यावर दृढ श्रद्धा, त्याप्रमाणे कठोर आचरण झाले पाहिजे. संसाराचे स्पष्ट रूप जाणवले पाहिजे. त्या संसाराची क्षणिकता, भोगाची व्यर्थता कळाली पाहिजे. वस्तूंच्या स्वरूपाचे सम्यक्दर्शन, शंका-कुशंकानी विरहित दर्शन समर्पणातूनच घडू शकते. सारे आत्म-प्रभूच्या चरणी अर्पण एका शून्यमय जीवनाची तीव्र भावना हृदयात उद्भूत झाली पाहिजे. जीवांच्या ठिकाणी विविध कर्मांमुळे जे जीवनांतील दोष दिसून

येतात, ते आत्म्याचे खरे स्वरूप नाही, अज्ञानाचा तो परिपाक आहे. अशी भावना दृढ केली तर राग-द्वेषांचा सहजच परिहार होतो. त्या सर्व जीवांच्या कल्याणाची, त्यांच्या ठायी धर्मबुद्धीची भावना जागृत करण्याची भावना महत्त्वाची आहे. तीच भावना असते म्हणून तीर्थंकर कैवल्यानंतर जीव-जागृतीसाठी धर्म-प्रचार करीत असतात गांवोगांवी हिंडून धर्मप्रचार करण्याचे, अधर्म प्रवृत्ती निर्मूलन करण्याचे. कार्य ते करीत असतात. आपणाला जो दिव्य ठेवा ज्ञात झाला आहे त्याचे निर्व्याज रीतीने वितरण करण्याचा मार्ग ते मुद्दामच स्वीकारतात. धर्मप्रसार, जीव जागृती, सत्यासंबंधीची जाणीव यासाठी त्यांचे अहर्निश प्रयत्न चालू असतात.

गाईच्या कासेत दुध आले म्हणजे वासरांना कधी पाजेन अशी तीव्रतर ओढ निर्माण होते. ही निसर्गाची कृती आहे. तो जीवसृष्टीचा स्वभावच आहे. ढग ज्याप्रमाणे कुणाचे कुल शील न पहाता, कसलाही भेद मनी न बाळगता जलवर्षावाचे कार्य अनात्मबुद्धीने, परत-फळाची अपेक्षा न करता करीत असतो. त्याच प्रमाणे नेमिनाथ प्रभू कैवल्यानंतर आत्मप्रेरित होऊन, जीव-जागृतीचे स्वप्न साकार करीत होते. द्यायचे ते विरक्त व भावनेने, निस्वार्थपणे द्यायचे परिपूर्ण ममता आणि समता भेदाभेद नाही.

देव धर्म गुरु कुणि कुविचारी । तया न थारा देत अंतरी ॥
चिखल भोवती विमल कमलदल । चिखल भोवती सुवर्ण उज्वल ॥
सम्यकदर्शन ज्ञान चरित ते । इंद्र देव तो वंदि तयाते ॥
तेच जीव जगिं त्रिकालज्ञानी । ते अजरामर सिध्द आणि मुनि ।
त्रिलोकांत या सुखे विहरती । धन्य धन्य ती मुक्त व मनस्थिति ॥२१

नर जन्माचा लाभ जाहला । नश्वर नरतनु कळे जिवाला ॥
याच देहिं जगिं पद अविनाशी । मिळावयाचे जिवा जिवाशी ॥
जीव जाणता तरेल अंती । जगिं भव बंधन अधोगती ती ॥ २२

सम्यगदर्शन ज्ञान चरित ते । सूर्यप्रकाशासमान गमते ।

तिथे आपपर पदार्थ कळतो । परवस्तूंचा त्याग घडवितो ।
दर्शन घडतां होत ज्ञान ते । परी ज्ञान ते स्थिर न राहते ॥
कारण कर्ता एक दुजे पण । प्रकाश ज्योती स्वयेचि आपण ॥
प्रत्यक्षाला नको आरसा । मुनिवचनावर हवा भरवसा ॥ 23

कुठे ऐकिले कांही पाहिले । त्यातुनि कांही मनी राहिले ॥
मुनिजनमानस मनोनिग्रही । साम्य निरखिती आणि भेदही ॥
केवलज्ञानी जीव आगळ । तो परमात्मा गमे जिवाला ॥ 24

जगांत वस्तू किती किती गुण । गुणागुणांचे यथार्थ दर्शन ॥
वस्तु वस्तुमधि भिन्न भाव ते । म्हणुनि विषमता जगी नांदते ॥
विषमतेतही समान आत्मा । जीव व्हायचा जगिं परमात्मा ॥ 25

सम्यक्दर्शनाची, ज्ञानाची, चरित्र्याची पूर्णता झाली की असेच घडते. भोवती चिखल असला तरी विमल कमलदलाला ते बाधत नाही, इंद्रादिक देखील त्यांना वंदन करतात, कारण परिपूर्णतेचे विरट विश्वच जणू प्रभूंच्या रुपाने साक्षात उभे असते. असा चालता बोलता साक्षात् परमेश्वरच जीवांना लाभलेला असतो.

ज्या मानव जन्माचा लाभ सुदैवाने झालेला असतो, तो जन्मही विविध रीतीने नाशवंत असतो. बालपण, यौवन, वृद्धत्व यांनी रोगांनी सांसारिक विवंचनांनी तो भरुन राहिलेला असतो. असे असतांही याच जीवनांत कैवल्याची जाण, आत्मसुखाचा अनुभव येऊ शकतो या जीवनाला एक वेगळ अर्थ प्राप्त होऊ शकतो. सर्व बंधनांचा त्याग करुन जीवाला परमात्म-पद मिळविता येते. या श्म स्तेचा बोधच प्रभू नेमिनाथ सर्व भव्य जीवांना करुन देत होते.

कैवल्याच्या प्रखर प्रकाशांत जीवाची अविनाशी, अविचल श्रद्धा, त्याचे सर्व वस्तू प्रकाशन ज्ञान व आत्मरतीतच मस्त राहाणारे निर्मल चारित्र्य यांच्या एकतेचे दर्शन घडते. प्रभू केवळ

आरसा होऊन राहतात. त्यात जीवाला आपले सांसारिक जीवन तर दिसतेच. परंतु हृदयांतील परमात्माही दिसतो. ती प्रखर ज्ञान ज्योती तर सर्वांना प्रत्यक्षच पाहायला मिळते एखादे भांडे जर पाण्याने भरून घ्यायचे असले तर ते अगोदर रिकामे तर केलेच पाहिजे. प्रभूवर दृढ श्रद्धा निर्माण झाली पाहिजे. त्या श्रद्धेतून ज्ञान व ज्ञानातून चारित्र असे जीवन फुलत वहरत गेले पाहिजे.

जीवनात साम्यही आहे. आणि भेदही आहे. साम्य असे की सारे जीवांचे आत्मे आतून परमात्माच आहेत, बीजरूपाने अनंतशून्य ती त्यातच आहे. एक लहानसे बी हेच वृक्षाचा आकार धारण करते. तसेच प्रत्येक जीवात्मा परमात्मा बनू शकतो, अशी ज्ञानमय श्रद्धा जीवनांत उद्भवली पाहिजे.

शाश्वत प्रीती तीची विद्म ती । विद्म तीत त्या आत्मप्रचीती ॥
कोटीजन्म घे जगात प्राणी । मुक् ऱ होइना परि अज्ञानी ॥
ज्ञाननिष्ठ ते धर्मनिष्ठ ते । क्षणांत होती जीव मुक् ऱ ते ॥ 26

जना उध्दरी जिनेंद्रवाणी । परी नसावा जन अज्ञानी ॥
अमोल मोती त्यजी सिंधूमधि । जिवा जिवातिल तीच कुबुद्धी ॥
व्यर्थ जाति कुल व्यर्थ राज्य ते । क्षणांत असते क्षणात नसते ॥
जगि ज्ञानविण सर्व अशाश्वत । ज्ञानरूप मति चिमुक् ऱ निश्चित ॥ 27

स्वतंत्र आत्मा शुध्द सदाचा । स्पर्श साहिना परद्रव्याचा ।
जगिं पंचेंद्रिय जीव अनादि । अज्ञानाच्या जळे अग्निमधि ॥
विषयवासना घालित फुं कर । आग भडकते तिथे भयंकर ॥
संसाराची धूळधाण ही । जड बुध्दीला कळे न काही ॥
ज्ञान जलाविन आग विझेना । आणि शांतिचे सौख्य मिळेना ॥
सांगत आले मुक् ऱ महात्मे । आणि सांगतिल उद्याहि प्रेमे ॥ 28

पाप पुण्य ते जगिं जडजीवन । त्रासि जिवाला हे भवबंधन ॥
जगिं सनातन एक सत्य ते । कधि ज्ञानविण मुक्ती न मिळते ॥ 29

सम्यग्ज्ञानी जीव शहाणा । करी न हिंसा दुःख देइना ॥
विद्म त अथवा असो प्रपंची । नच निंदा स्तुति करि कुणाची ॥
जन मर्यादा मन मर्यादा । प्राप्त प्रपंची मुळी न बाधा ॥
जन संसारी ब्रह्मचर्य व्रत । जन संसारी विवेक जागृत ॥ 30

प्रेम, करुणा हे जीवाचेच रूप आहे, वैराग्य भावना म्हणजे प्रीतिचे विरट स्वरूप आहे. अनासक्ति त्वे अनंत रूप आहे, वैराग्य म्हणजे वस्तू वस्तूतील भेद-अभेदाचे सम्यक् दर्शन. अहं भावनेचा नाश. कर्तृत्वबुद्धीचा नाश. जोपर्यंत असे विरट तेचे दर्शन घडत नाही, तोपर्यंत अज्ञानी जीव संभ्रमातच रहातो. त्याचा संसार संपुष्ट त येत नाही. पण जे अकर्तृत्वभावाला, निर्लेपतला प्राप्त होतात तेच मुक्ती होतात.

हा सांगावा जिनवाणीचा आहे. त्या जिनवाणीचे मर्म जो जाणतो, तिचा स्वाध्याय करतो, तो हृदयात स्थापन करतो, तो मुक्ती होतो. स्वातीचे थेंब हृदयात धारण करणारा शिंपला मोतीला जन्म देतो. इतर सारे थेंब समुद्राच्या खान्यापणाला प्राप्त होतात. अज्ञानबुद्धीचे नेहमी असेच होते. सारभूत तत्व सोडून ती नेहमी असारभूत तत्वाला ग्रहण करीत असते.

भगवंताचा उपदेश जो आपल्या मनाच्या संपुष्ट त धारण करतो, त्याची श्रद्धा दृढ होते, त्याचे ज्ञान निर्मळ होतेच चारित्र्याची निर्मळता द्विगुणित होते अशाने खऱ्या विशुद्धतेने, द्रव्याच्या चिरअस्तित्व दृष्टि ने आत्मा तर नित्य शुद्ध विमल नित्य अविनाशी आहे. त्याला परद्रव्याचा स्पर्शच काय पण, स्वद्रव्याच्या एका पर्यायीचा (एका क्षणवर्ती अवस्थेचा) दुसऱ्या पर्यायीशी देखील संस्पर्श नसतो. प्रत्येक द्रव्याची हीच विशुद्ध अवस्था. पण अज्ञानामुळे परस्पर संलग्नता दिसते. एखाद्या लोहाच्या तुकड्यातील प्रत्येक कण वेगळा असतो, परंतु त्याच्या संलग्नतेने, संघात स्वरूपाने तसे दिसून येत नाही.

हेच आपल्या जीवनात घडते. क्रोध, वासना, मोह ह्या जीवाच्या एका क्षणाच्या अशुध्द अवस्था. या अवस्था येतात, जातात, त्या आत्म्याच्या नसतात. पण त्यामुळे कर्मबंध होतो. त्या अवस्थांचा जो केवळ विशुध्द साक्षी राहातो, तो कर्मांनी बध्द होत नाही. आणि अल्पसा बंध झाला तर फार मोठा कर्मकारी नसतो.

ही जी साक्षी भावाची ज्ञानमयता आहे ती कर्मबंधाची आग शमवते. तगमग कमी करते. एक सत्य शांती अनुभवता येते. शांतीहून ही आनंदाच्या अनंत उर्जांच्या स्फोट घडून येतो, हे या साक्षीभावाचे फार मोठे वैशिष्ट्य आहे. अनेक तीर्थंकर, केवली आणि ऋषी-मुनी हाच विचार वारंवार मांडत आले, जीवांना आंतरिक प्रेरणा देत आले. जीवाला परमात्म्याचा बोध करीत आले. पुढेही करत राहतील.

ज्ञानश्म तीच्या विशुध्दीसाठी व जडत्वाचा मोह विमोचनासाठी साधू पुरुष वारंवार इ
ानाचा महिमा गाते आहेत.

परंतु मानव पाप-पुण्याच्या शृंखलातच अडकला आहे. पुण्य किंवा शुभ कर्मे ही देखील एकाच संसार-दुःखाच्या बाजू आहेत. स्वर्गात राहाणाराही व अनेक दैहिक सुखे भोगणाराही संसारीच आहे. पाप त्याज्य तर आहेच, पण पुण्याचेही मोठे समर्थन करता मुक् व मिळेल हा भ्रमच आहे. पुण्य-पाप हे दोन्ही संसार वर्धक असून त्या पासून आत्म्याची मुक् ती यात्रा घडणे श्म व नाही, असा दृढ विश्वास होणे हाच खरा जिनधर्माचा प्राण आहे. पुण्यात्मा संसारात राहातो, पण धर्मात्मा मुक् त्वा पथिक होतो. तेव्हा पुण्याचा मार्ग देखील कांही मोठा उत्साहवर्धक नाही. म्हणून शहाण्याने विद् त जीवनाचा डोळस स्वीकार केला पाहिजे. आणि अहिंसा, सत्य अस्तय, ब्रह्मचर्य व अपरिग्रह ही जी साधनभूत व्रते आहेत, त्यांचाही स्वीकार केला पाहिजे. जागृत होऊन, दिगंबरत्वाचा स्वीकार करून राना-वनाचा स्वीकार करून मुनीधर्माचे पालन केले पाहिजे. ते करतांना देखील कसल्याही लोकसन्मानाची अपेक्षा करणे योग्य नाही.

पण जेव्हा संसारी जीव केवळ श्रावक असतो तेव्हा देखील पाच अणुव्रते, तीन गुणव्रते व चार शिक्षाव्रते तो पालन करतो. लोकमर्यादांचे भान ठेऊ न तो प्रपंच सुकर करतो. हे करताना देखील आत्म्याचा विसर पडू दत नाही. अशारीतीने श्रावक व मुनी यांचा वेगळा आचारधर्म सांगितला गेला आहे.

विश्व त मुनि तो मनोनिग्रही । नसे अन्न वा वस्त्र-संग्रही ॥
त्यजी ग्राम गृह वनी विहरतो । गमे विदेही मुक् ढ जीव तो ॥ 31

संसारतिल कथा न तेथे । प्रपंचातली व्यथा न तेथे ॥
असुनि नसे ती मनी भावितो । क्षणाक्षणाला वेध लावितो ॥
तया वंदुनि प्रपंच प्रीती । दुःख हराया वरी जागृती ॥
कुणी प्रपंची कुणि परमार्थी । जन संसारी पुण्य आचरिति ॥
पाप नको ते पुण्य घडो पण । पुण्याईतिल नको अहं गुण ॥ 32

अहंकार हा मनी न जेथे । मुनि प्रापंचिक समान तेथे ॥
विश्व त तेथे रमतिल प्रेमे । पवित्र होतिल ती गृहग्रामे ॥
जनिं प्रापंचिक मनिं सन्यासी । देह व्हायचा स्मशानवासी ॥
पुनर्जन्म जगिं नसे तयांना । मुक् ढ जितेंद्रिय जिनेंद्रबाणा ॥ 33

भाग्यवान जगिं विमुक् ढ आत्मा । वीतराग गुणि तो परमात्मा ॥
प्रतापशाली वीर विरागी । भोग भावना समूळ त्यागी ॥
माय मुलांचे क्षेम चिंतिते । क्षेम चिंतनी भोग त्यागिते ॥
त्या त्यागाची तिथे प्रचीती । विश्व मोहिनी निजानंद मति ॥ 34

निजानंद मति ज्वलंत अग्नी । तयास वारा साह्य करी जनि ॥
जळुनि जात जगिं नश्वर सारे । आत्म-रुप शिव सुखे संचरे ॥ 35

अशा रीतीने प्रापंचिक श्रावण व सर्व परिग्रहांचा त्याग करणारा मुनी हे दोघेही आर्हतधर्माचे उपासकच असतात. श्रावण देखील उत्तरोत्तर प्रगती करीत करीत मुनी धर्मापर्यंत जातो आठ मूळ गुणांचे पालन, सात व्यसनांचा त्याग, व्रतांचे पालन, शास्त्रांचा अभ्यास, सामायिक, पूजा-स्तवन, दान, तप इत्यादिमुळे आत्म्याचे सामर्थ्य वाढ विण्याचा तो सतत प्रयत्न करीत असतो. अशुभ क्रिया पासून तो स्वतः वेगळा राहातो. गुरुंची भ्र ती, सेवा, वैय्यावृत्य इ. प्रेमभावनेने करतो. उत्तमक्षमादि दशधर्माचे श्र ल्यनुसार आचरण ठेवण्याचा जाणीवपूर्वक प्रयत्न करतो. पापात्मक आचरणापासून स्वतःला अलिप्त ठेवतो.

असे करीत असता आपल्या घरातील सर्वाकडे त्याचे लक्ष असते. स्वतःच्या जीवना बरोबर आपल्या घरांतील कुटुंकीयांनाही धर्ममार्गावर स्थिर ठेवण्याचा तो प्रयत्न करतो. तो स्वतः विद् त असला तरी सांसारिक जबाबदाऱ्या तो प्रामाणिकपणे पार पाडण्याचे कर्तव्यही तो बजावत असतो. ज्यामुळे सम्य ल्वाची हानी होणार नाही व व्रतांना दोष येणार नाही, हे कट क्षाने पाहातो. जनांत प्रापंचिक दिसत असला तरी, मनी, मानसी. हित-मित-प्रिय वाणीने व आचाराने तो आपले जीवन व्यतीत करीत असतो.

अशी आत्माभितुख व्य तीच खरी भाग्यवान होय. वीतरागतेच्या व विज्ञानतेच्या मार्गाने जाणारा तो प्रापंचिक खऱ्या अर्थाने प्रतापशाली होय कारण प्रपंचात राहून आर्या-प्रमाणे त्याचे वात्सल्य असल्याने क्रोध, गर्व अहंकार, लोभ तेथे असत नाही. त्यागमय जीवनाचा आनंद उपभोगत असताना त्याचे ज्ञान नित्य निर्मळ होत रहाते. श्रध्दा बलवान होत रहाते व आचरण दिवसेदिवस विशुध्द होत राहते. अग्नी ज्याप्रमाणे सर्व घाण जाळून ट ळतो, त्याप्रमाणे स्वतःच्या आत्म्याच्या आनंदात मग्न राहणारा देखील सारी नश्वरता जाळून ट ळतो. आत्मस्वरूप हेच माझे खरे स्वरूप आहे असे जाणून तो मोक्ष-सुखाचा अनुभव प्रापंचिक अवस्थेत घेऊ शकतो.

वीज चमकुनी क्षणात जाते । इंद्र धनूचे रुप बदलते ॥
तेवि जगातिल सुख क्षण भंगुर । गणुनि अंतरी रमे निरंतर ॥

इंद्रादिक ते असोत कोणी । हरिण पाडसा जेवि सिंहिणी ॥
मारुनि खाते तेवि मृत्यु तो । जित्या जिवाला कधी न चुकतो ॥ 36

मणि मंत्रादिक सर्व फोल ती । जगि अजरामर आत्म प्रचीती ।
तिलाच कळते हे जग नश्वर । संसारातिल दुःख भयंकर ॥
असार हा संसार त्यागिता । आत्म सौख्य यं सवेचि हाता ॥ 37

जीव निराळ देह निराळ । एकरुप जरि गमे जगाला ॥
दुधात पाणी दूध नव्हे जल । तेवि भिन्न ते जीवन उज्वल ॥
देह गणी जरि गृह सुत दारा । तरि नश्वर जगि प्रपंच सारा ॥
कुणी कुणाचा नव्हेच जगती । जगिं अजरामर आत्म प्रचीती ॥
पवित्र आत्मा देह मलिन तो । मलिन वस्त्र ते फेकूनि देतो ॥
तिथे राग ना लोभ कुणावर । निजानंद मती मूर्ति दिगंबर ॥ 38

योग याग विधि नकोच कांही । पाडि अहंता भेद प्रवाही ॥
भाव शुभाशुभ पाप पुण्य फळ । नकोत अंतरि हवे आत्मबल ॥
तिथेच शांती तिथे सौख्य ते । परि जनजीवन स्थिर न राहते ॥
म्हणुनि पाहिजे ध्यान जीवनी । धन्य तपस्वी मोक्ष मार्ग गुणि ॥ 39

कुणी निर्मिले कधी न हे जग । हवी कशाला उगीच तगमग ॥
वस्तु अशाश्वत जगतिल ना ती । मग मृत्युची कशास भीती ॥
वस्तु मात्र जड जीव निराळ । नसे जीवनी नाश तयाला ॥
शाश्वत आत्मा इथे तिथे तो । तिथे विद्म ती साम्यभाव तो ॥ 40

संसारातील सुखे ही सुचे नसून ती सारी दुःखाचचीच भावंडे आहेत. क्षणभर चमकणारी
बीज किंवा इंद्रधनुष्याची मोहक आकृती याप्रमाणे पुण्यामुळे प्राप्त होणारी सुखे ही देखील नश्वरच

आहेत. स्वर्गातील सुखे ही देखील अशीच नाशवंत असून मृत्यूच्या संस्पर्शाने त्या सर्व सुखदुःखाचा शेवट होऊन जातो.

शरीर धारण करणारा कोणताही जीव मृत्युपासून वंचित राहूच शकत नाही. इतकेच काय खऱ्या अर्थाने जन्मापासून मृत्युला सुरुवात होते. म्हणून वस्तुतील क्षणिकावस्था, सुखांची असारता, वैभव व सत्तेची व्यर्थता जाणून तो नित्य त्यापासून विन्मुखच रहातो.

दुधात पाणी घातले तर ते दुधासारखे दिसते. पण पाणी वेगळे व दुध वेगळेच असते. तसे आत्मा जरी जड शरीराच्या आश्रयाने, खरे म्हणजे जड शरीर आत्म्याच्या सहाय्यानेच राहात असते. म्हणून शरीर आणि आत्मा हे वेगळे आहेत, अशी दृढ श्रद्धा त्याची राहाते. इतकेच नव्हे तर अंतरंगी त्याची दृष्टी केवळ आत्म्याच्या विशुद्ध स्वरूपावरच असते. साऱ्या जीवांना तो स्वतःसारखे मानतो. पण ममत्वाने, मोहाने कुणालाही स्वकीय वा परकीय समजत नाही. एका विशुद्ध चेतनेलाच तो प्राधान्य देतो. सर्वांचे आत्मे हे सिद्ध प्रभू प्रमाणे मानतो. देह मलिन तर आत्मा नित्य पवित्र व शुद्ध अशी भावना अहर्निश उरी बाळगतो. राग -लोभाच्या आहारी न जाता निजानंद स्वरूप आपल्या अविनाशी आत्म्याचेच तो चिंतन करतो.

तसे देहाधिष्ठित योगप्रकिया, आसने, मंत्र तंत्र, शुभ-अशुभ कर्माची फळे यांनाही हेय समजतो. कारण आत्मवीर्य, आत्मशक्त ही हीच खरी शक्त आहे यावर त्याची अट श्रद्धा असते. त्या दृढ श्रद्धेच्या बळावरच आत्मप्रभूच्या चिंतनात, ध्यानात तो अधिक काळ रममाण होतो. या जगाची निर्मिती, विकास, विनाश हे कुणा ईश्वराचे कार्य नाही. हे सारे स्वयंभू आहे. कणाकणातून ही स्वयंभू अस्तित्वशक्त तीच कार्य करीत आहे. त्या कणाकणांत जे कार्य घडते ते त्या कणाकणांचेच आहे. मग त्या जड विश्वाच्या आहारी जाऊन तगमग कशाला करायची ?

ही जी वैश्विक अनुभूती आहे. त्यामुळे त्यांला मृत्युवर विजय मिळविता येतो. कारण जड पदार्थाचे मीलन व विघटन तर स्वयंभू सत्तेने होतच रहाणार आहे. त्या जड विश्वाची सर्व पदार्थातील अनंत गुण परस्परांच्या सहकार्याने पण स्वतंत्रपणे नित्य बदलत रहातात. मग त्या

परपदार्थासंबंधी आसन्न ती, मोह किंवा राग-द्वेष हवेच कशाला ? असा विचार करुन गृहस्थी
माणूसही शाश्वत आत्म्यालाच घाप्तुड मानतो. इतर सर्व पदार्थापासून तो विस्त्र त असतो.

अभाविकाना मिळे न मुक्ती । मृत्यु चुकेना दुःख भोगिती ॥
भाग्यवान कुणि मुक्ती महात्मे । सदा सुखी ते ते सुख प्रेमे ॥
आत्मबुद्धिने जना अर्पिती । अति दुर्लभ ती आत्मप्रचीती ॥
अति निर्मोही आत्मसौख्य ते । तिथे धर्म हे जयास कळते ॥
तोच जगद्गुरु मुक्ती महात्मा । जीव व्हायचा जगि परमात्मा ॥ 41

रत्नत्रय गुण धर्म निपुण तो । आत्म शक्तिने जग उध्दारितो ॥
धन्य महात्मा वीतराग गुणि । सुखे विहरतो जनी आणि वनिं ॥
मनांत त्याच्या ब्रह्मभावना । मुक्ती मुनीश्वर स्वतंत्र बाणा ॥ 42

राग लोभ ना घडे न हिंसा । परमात्म्याची नित्य प्रशंसा ॥
चैतन्याचे तेज आगळे । दोष सर्व ते जळून गेले ॥
विश्व सुखाचे सदैव चिंतन । अमृत स्त्रवदे सदा मुखातुन ॥
संशय सारा दूर सारिला । हे जग मिथ्या कळे तयाला ॥ 43

पुण्यशील कुणि श्रावक येती । महात्म्यास त्या सुखे वंदिती ॥
असे जोवरी शरीर संस्था । तिला अन्नजल हवे तत्वता ॥
शरीरसंस्था तप आचरिते । म्हणुनि देति कुणि अन्न तयाते ॥
तृप्त महात्मा तृप्त प्रपंची । एक देइ पण दुजा न याची ॥ 44

सम्यग्दर्शन ज्ञान चरित ते । भावमूर्ति ती जगी विहरते ॥
देह भिन्न पण मनी एकता । मृगगण खगगण येति तत्वतां ॥
सुस्थिर मूर्ती बघुनि बिलगती । मुक्ती जिवाची भाव भक्ति रती ॥

परी न समजे सहजसमाधी । मीच एकला ही दृढ बुद्धी ॥
समता ममता स्वतंत्रता ती । प्रसन्नतेची तिथे प्रचीती ॥
जिथे तिथे तो जीव जिनेश्वर । सदैव श्रद्धा आत्मबुद्धीवर ॥ 45

रत्नत्रय गुण सदा तापसी । असो एकला बहुजनवासी ॥
प्रपंचनिष्ठा मानुनि नश्वर । धरि दृढ श्रद्धा परमात्म्यावर ॥
जगी व्हावया आत्मप्रचीती । जड बुद्धीचे कवच छेदिती ॥
तिथे एक रस एकच आत्मा । निजानंद गुणि तो परमात्मा ॥ 46

पण ज्यांना असा मधूर आत्म-संकेत प्राप्त होत नाही ते करुणापात्र जीव मृत्यूच्या आहारी जातात तेच तेच भोगण्यात आनंद मानतात. विरट अस्तित्वाचा बोध त्यांच्या मनास शिवत देखील नाही. अशा जीवांना देखील धर्मोन्मुख करण्याचा, आत्मबोधाप्रत नेण्याचा प्रयत्न महात्मे लोक करीत असतात. स्वतः निर्मोही राहून विश्वातील जीवांना सुख प्राप्त व्हावे, आनंदाच्या सुखावह डोहात त्यांना डुंबत राहावेसे वट वे म्हणून त्यागी, गुणी महात्में त्यांना आत्म प्रचीतीचा लाभ करून देतात असा प्रयत्न करणारा जीवनमुक्त व महात्मा हाच जगत्गुरु होय.

सम्यक् दर्शन, ज्ञान आणि चारित्र्य या तीन गुणांना रत्नत्रय (तीन अमूल्य रत्ने) असे म्हटले आहे. त्या तीन्ही गुणांचा समूह म्हणजेच आत्मा होय. आत्मा आणि आत्म्याचे गुण हे वेगवेगळे नाही. अशी श्रद्धा असल्याने असे महात्में जीव स्वतः धर्म होऊन रहातात. केवळी तीर्थंकर याच जनमानसांच्या उध्दारासाठी, त्यांच्या जीवनांत नवीन दृष्टी निर्माण व्हावी म्हणून अहर्निश प्रयत्न करीत असतात. अशा ऋषी-मुनींच्या मनांत सदैव ब्रह्म-भावनाच व्यापून असते.

त्या मुनीजनांच्या हृदयांतून कारुण्याचा, प्रेमाचा, अहिंसा-भावनेचा स्रोत सदैव वाहात असल्याने त्यांना राग-लोभ नाही, कर्मबंध नाही, सुखदुःखे नाहीत. त्यांच्या आत्म्याचे तेजहर अवर्णनीयच होय.

अशा साधु-संतांना पुण्यशील श्रावक सदैव वंदन करतात, त्यांना आहार देतात. शरीर आहे तोवर तर अन्न-जल हवेच. पण मुनी याचना करीत नाहीत. श्रावक स्वयमेव देतो. असा विचित्र दाता केवळ श्रावकच असतो. न याचना करता देणारा.

स्वःमध्येच रममाण होणाऱ्या यती मुनींची भावमूर्ती आगळीवेगळी असते. क्षणांत आत्मरती, क्षणात अविरत आनंदाची वर्षा. क्षणात दिव्य ज्ञानरसात डुंबणे. तृप्त जीवन, काही आशा नाही, कधी निराशा नाही. आशा अकांक्षाना पूर्ण विराम. जे स्वतःजवळच आहे त्याची प्राप्ती. परमात्म्याते सान्निध्य हीच त्यांची आत्मरती. कांही मागणे नाही.

भ. नेमिनाथ म्हणाले-गृहस्थिही तृप्त पाहिजे. आशेच्या मनोरम वणव्यात जाळून घेण्यात त्याला आता रस असत नाही. भगवान आत्मा त्याला प्राप्त झाला आहे. भगवान आहे तर त्याचा भ्रं त. दोघेही एक झाले आहेत. भगवत्ता प्राप्त झाली आहे. आणि मुनीजन तर ध्यानात असे मग्न की हरीणांनी आपली गाठ त्यांच्या शरीराशी घासून घेतली आहे. पक्षी त्यांच्या अंगा-खांद्यावर खेळत आहेत. निसर्गाशी तद्रूप झालेल्या स्थितीचाच तो पुरावा. मुकी पाखरे जणू आपला भ्रं तीभावच प्रगट करीत आहेत. त्या स्थितीतही ते साधू आपल्या ध्यानसमाधित मग्न आहेत. घण्टोऽहड्या स्थितीला प्राप्त ती अवस्था खरोखरीच लुभावणारी. समतेचे, ममतेचे व प्रसन्नतेचे ते दृश्यच मोठे रमणीय होय. जणु जिनेश्वराचे ते मोहक रूपच होय.

अभेद बुद्धी तिथे नांदते । चैतन्याचे स्थान दिव्य ते ॥
आत्म अनुभवी विकल्प छेदी । निर्विकल्प ती साधि समाधि ॥
निजानंद मति तिथे प्रगट ते । देवेंद्रासहि जी न लाभते ॥
केवलज्ञानी जाळि कर्मवन । तिथे आत्मसुख कृतार्थ जीवन ॥
तोच सिध्द भगवंत तोच रे । आत्म स्वरूपी तोच संचरे ॥ 47

असे साधू रत्नत्रयांवर दृढ श्रद्धा ठेऊन आपल्याच तपात लीन असतात. जनांत विहरताना देखील त्यांची ती श्रद्धा तशीच दृढ राहते. प्रपंचाचा सहज त्याग करुन आत्म्याच्या प्रपंचात ते

मग्न राहतात. जडत्वाचा स्पष्ट पणे बोध झाल्यावर उरते ती आत्मप्रचीती. जडत्वाचे मधुरपण कणखर कवच त्यांनी केंव्हाच मोडूनट कलेले असते. त्यांच्या हृदयात केवळ एकच प्रसन्नात्म्याच्या लहरी उद्भूत होत राहतात.

सारे विश्वच जणु त्यांच्या हृदयी साकारलेले असते. भेदाला तिथे थारा नसतो. आत्मा आणि त्याच्या सर्व शक्त्या, त्याचे सर्व गुण एकात्म झालेले असते. जडातून पूर्णतः विमुक्त आत्मा स्व-रमणातच तृप्त, संतुष्ट असतो. चैतन्याची दिव्य भावावस्था त्यांना प्राप्त होते. त्या भावावस्थेतून प्राप्त निर्विकल्प समाधीला तो साधु प्राप्त होतो. ज्ञानावरण, दर्शनावरणादि चार घातीया कर्मांचा एका क्षणात नाश करून कैवल्याचे पद त्याला प्राप्त होते. हे कैवल्य म्हणजे आत्म्याची पूर्वावस्था होय. त्या कैवल्यानंतर उरलेल्या चारही कर्मांच्या नाशाने तो सिध्द होतो. आत्म्याचे विशुद्धतप रूप तेच. कोटीकोटीसूर्यासारखे अनुपम तेजाने प्रकाशात तो सिध्दपुरुष या विश्वाचा निरोप घेऊन सिध्द गतीला प्राप्त होतो.

हीच या जीवनाची परा-स्थिती होय.

//

ॐ

* खंड 12 वा *

आदिनाथ प्रभु पुण्य प्रभा ती । भरत भूमीवर तेवत होती ॥
अजितनाथ प्रभु संभव प्रभु ते । अभिनंदन प्रभु सुमतिप्रभु ते ॥
प्रभुपद्यप्रभ सुपार्श्व प्रभुही । प्रभु चंद्रप्रभ पुष्पदंतही ॥
शीतल आणिक श्रेयांसहि ते । वासुपूज्य प्रभु विमल चरित ते ॥

अनंतजिन प्रभु धर्म प्रभू पण । शांतिनाथ प्रभु कुंथुनाथ पण ॥
 अरहनाथ प्रभू मल्लिनाथ गुणि । मुनिसुव्रत ते नमीद्र ज्ञानी ॥
 अरिष्ट नेमी पार्श्वनाथ प्रभू । महावीर ते ज्ञान स्वयंभू ॥ 1
 कोळोखाचे हो निर्दालन । मधीच सुट ते कधी प्रभंजन ॥
 नांव तयाचे पिसट वारा । सदैव भिववी जन संसारा ॥
 अज्ञानाची उधळत माती । संसारी जन नेत्र चोळिती ॥
 दृष्टि असुनिही तया दिसेना । म्हणुनि भोगिती अमित यातना ॥ 2
 भव संसारी खडे सरटे । व्याघ्र सिंह वा सर्पहि मोटे ॥
 उतराया विष येत धाउनी ॥ महावीर प्रभु विशाल ज्ञानी ॥ 3
 यज्ञ पशुंची घडो न हिंसा । स्फुरो अंतरी घर्म प्रशंसा ॥
 असोत ब्राह्मण की क्षत्रिय जन । वैश्य शूद्र वा हीन तयाहुन ॥
 समता ममता स्वतंत्रता ती । तिथे असावी नव अनुभूती ॥ 4
 स्त्री पुरुषातहि भेद नसावा । आत्मोद्धारक पथ गवसावा ॥
 अज्ञानाचे तिमिर सरु दे । मूर्ख रुढि चे पट त नुरु दे ॥
 जिवाजिवातिल प्रसन्न आत्मा । जिता जागता तो परमात्मा ॥ 5

या खंडातून ऋषभ, अजित, संभव, अभिनंदन, सुमतिनाथ, पद्मप्रभू, सुपार्श्वनाथ, चंद्रप्रभू, पुष्पदंत, शीतलनाथ, श्रेयांस, वासुपूज्य, विमलनाथ, अनंतनाथ, धर्मनाथ, शांतिनाथ, कुंथुनाथ, अहरनाथ, मल्लिनाथ, मुनिसुव्रत, नमिनाथ, नेमिनाथ, पार्श्वनाथ व महावीरप्रभू अशा जगदोद्धारक चोवीस तीर्थकरांना मोठ्या भ्रू तीभावाने नमस्कार करुन भगवान महावीरांची जीवन-गाथा सांगितली जात आहे. या महान तीर्थकरांनी आपल्या जीवनातून जगजीवनात प्रेम, करुणा, सहकार्य आणि आत्मोद्धाराची गंगा प्रवाहित केली. आपणाला जो कैवल्याचा महान ठेवा प्राप्त झाला व जो प्राप्त करुन घेणे प्रत्येक जीवाला शक्य आहे, त्याचे समीचीन दर्शन त्यांनी घडविले भारतीय संस्कृतीचे भावसंस्कार त्यांनीच युगायुगांतून केले आहे. जीवात्म्याची खरीखुरी अस्मिता, त्यांच्या आत्म्याचे अनुपम सौंदर्य त्यांनी उच्च रवाने सांगितले आहे.

अज्ञानाचे तपोमय जीवन, व त्या जीवनाला भिवविणारे क्रोधादिविकारांचे प्रभंजन यांतून त्या मानवजातीची सुट करण्यासाठी त्यांनी आपली जीवने वेचिली आहेत. अज्ञानाची धूळ सर्वत्र उडाल्यामुळे दृष्टि -संपन्न असूनही मानव अंधाप्रमाणे वागत आहे. अहंकाराने प्राप्त झालेली अंधदृष्टी यामुळे योग्य मार्ग कोणता हे त्यास दिसत नाही. अशा स्थितीत यातना भोगण्यापलिकडे त्याच्या हाती कांहीच नसते हे अंधत्व इतके प्रभावी असते की भवाभवातून, अनेक जन्मोजन्मी त्याला त्या अंधत्वातच प्रवास करावा लागतो त्या मानव समाजाला स्वच्छ व सम्यक्दृष्टी प्रदान व्हावी म्हणून भ. महावीरांचा जन्म जणु या पृथ्वीवर झाला.

भगवान महावीरांच्या काळांत भारतीय संस्कृतीचे तेज झाकळून गेले होते. यज्ञहिंसा धर्मयुक्त व मानली जाऊन हजारो जीवांचे बळी त्यापायी जात होते. देव-देवतांना प्रसन्न करून घेण्याच्या खोट्या हव्यासापायी मूक पशुंचे बळी दिले जात होते. पण त्यासाठी धर्माचा आधार घेतला जात होता. पंडित-पुरोहित वर्गाने सामान्य जनतेला स्वतःच्या स्वार्थासाठी वेठीस धरले होते. धर्माची हृदयातून हकालपट्टी झाली की असेच होते. ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य वा शूद्र हे सारेच नाडले जात होते. अशावेळी सामान्यांचा त्राता समता व बंधुताचा ध्वज घेऊन पुढे आला तर नवल नव्हे. नव्या अनुभूतीचे विशाल विश्व सर्वासाठी खुले करण्याची ती काळाचीच गरज होती.

स्त्रियांना स्वातंत्र्य नव्हते पुरुषांचा अहंकार त्या स्त्री जातीला गुलामाचे जिणे जगण्यास भाग पाडत होता. दोघांच्या हृदयातील परमात्मा जागा करण्याचे, त्यांच्या जीवनांत परमात्म्याच्या सुखाचा वर्षाव करण्याचे दिव्य कार्य कुणी तरी करणे आवश्यक होते. हृदयांतरी स्त्रीचे महासर्प फणा उभारून फूटकार सोडीत होते. एखादे वेळी अर्धम परवडला पण स्त्रीतर केवळ जहरच. अंधश्रद्धा व लोक स्त्रीयांची जबरदस्त पकड जनमानसावर दीर्घकाळ होती.

म्हणून त्या समाजातील मानवात परमेश्वराचे अवतरण व्हावे, त्यांच्या चिरनिद्रेतून त्यांना जागेकरून ज्ञानसूर्याची कोमल किरणे त्यांना दाखवावित, बाहेर पडून सारे विश्व कसे चैतन्याचे रसरशित आहे, हे दाखविण्यासाठी कुणा तरी महात्म्याची विश्वाला हाक होती. त्या महात्म्याच्या जन्माची कोटी कोटी जनता मूकपणे वाट पाहत होती.

परमात्म्याचे सदैव दर्शन । घडले जेथे मज रात्रंदिन ॥
अशा ठायी मज जन्म मिळावा । हीच वासना जिवा मानवा ॥ 6
तो जीवात्मा महावीर तो । भरत भूमिमधि सुखे प्रगट तो ॥ 7

राजकुलामधि जन्म जाहला । हर्ष जाहला मायपित्याला ॥
त्रिशलादेवी माय तयाची । सती शोभते सिध्दार्थाची ॥
गण राज्याचा सुविद्य नेता । म्हणुनि वानिती जन सिध्दार्था ॥
राजधानि ती विशाल नगरी । वैशाली हे नाम सार्थ करि ॥ 8

मुहूर्त मंगल पुत्र जन्मला । महावीर प्रभु नाम तयाला ॥ 9
शुभ कर्माचे सुरेख लक्षण । येत प्रचीति शुभ स्वप्नातुन ॥
शुभदिनी झाला पुत्र देखणा । ये आमंत्रण सुवासिनीना ॥
राजकुलाची नव पुण्याई । सुवासिनी त्या गाति सर्वही ॥ 10

अशा वेळी त्रिशलेच्या पोट्टीमहावीराचा जन्म होतो. राजकुलात जन्मलेल्या त्या महावीरांच्या स्वागतासाठी लक्ष लक्ष नेत्र आसुसलेले होते. वैशाली गणराज्याचा प्रमुख असलेल्या सिध्दार्थराजाच्या घरांत प्रत्यक्ष परतेश्वराचाच जन्म झाला होता. सारे वैशालीचे गणराज्य आज आनंदून, हर्षून व सुखावून गेले होते. समृद्ध, संपन्न व ज्ञानी माणसांनी सुमनोहरपणे शोभणारी वैशाली नगरी आज प्रसन्न झाली होती. अनेकानेक वर्षांनी भारताचे भाग्य उजळूनट ाकणारा भाग्य विधाता विश्वाला लाभला होता.

चैत्र शुद्ध त्रयोदशीच्या दिवशी महावीरांचा जन्म झाला. नव्हे भारताचे भाग्यच जन्माला आले. देवी त्रिशलेला गर्भाच्या वेळी जी स्वप्ने पडली होती त्यांची प्रचीती तिला आली. हजारो स्त्री-पुरुष त्या प्रकाशाच्या पुत्राला पाहाण्यासाठी नंदावर्त महालाकडे रीघ लावून होते. लक्ष लक्ष दीपांनी नगरी आपल्या भाग्यवंत पुत्राला पाहत होती. सुवासिनीचे मेळावे गात गात नाचत त्या सुखाची सीमा परिवर्धित करीत होत्या.

गणराज्यातील प्रजाजन आंतरिक अनुरागाने महावीरांच्या दर्शनास आले होते.

प्रजा जनांचे प्रेम दांडगे । राजगृहातिल सुख संयोगे ॥
च्छू लागले वळू लागले । ढेल नगारे झडू लागले ॥ 11

राजगृही ही मंडप गर्दी । येरझारती जन लक्षावधि ॥
स्वागत करिती नृपहि तयाचे । थोर भाग्य हे जन राज्याचे ॥ 12
राजपुत्र तो महावीर मति । बाळपणातचि वरित विश्व ती ॥
पूर्व जन्मिचे प्रबल पुण्य फळ । बाळपणातचि अंतर निर्मळ ॥
निर्मळ अंतरि धर्म भावना । पूर्व जन्मिचा प्रताप बाणा ॥ 13

विषय सुखाचा नुरेच ध्यास । म्हणुनि तोडितो प्रपंच पाश ॥
विश्व त होउनि निघे काननी । ब्रह्मचारि तो तरुण महामुनि ॥ 14

चिंतनात मनि स्फुरते काय । आत्म जागृती हा सदुपाय ॥
हवा जनाला हवा मनाला । जना मनातिल संसाराला ॥
संसाराची शुद्धि चिंतितो । चिरंजीव मुनि महावीर तो ॥ 15

हजारो प्रजाजनांच्या हृदयांतील प्रेमच जणु जन्मले होते. ते ज्या दिव्य स्वप्नाला बाळगून होते ते स्वप्न प्रत्यक्षात अवतरले होते. त्या सर्वांचे स्वागत स्वतः राजे सिध्दार्थ करीत होते. संगीताने, सुवासाने व आमोद-प्रमोदाने सारे वातावरण रम्य झाले होते.

महावीरांच्या जीवनातील पावित्र्य, मांगल्य इतकेकांठोकाठ भरले होते की त्यात नव्याने कांही घडायचेच नव्हते. सारी समृद्धी, सारे ऐश्वर्य व सारी गुणसमृद्धी जणू एकरूप होऊन जन्मली होती.

बालपण केंव्हा सरले हे आई वडीलांना कळलेच नाही. त्या बाळ प्रभूच्या लीलांना आई-वडीलांचे जीवन अंतर्बाह्य शुचिर्भूत होऊन गेले होते. बाळाच्या हास्याने व रुदनाने जणु संसाराच्या सुख-दुखांच्या ऊन सावल्यांचे तत्वच त्यांच्यापुढे मांडले होते.

तरुण झाल्यावर महावीरांच्या मनांत सांसारिकतेचे पांघरुण नव्हते. स्वच्छ, निर्मळ चारित्र्याच्या वातावरणातच ते राहात होते. विकारांच्या समयी विवेकी व संयमी, मोहाच्या समयी जागृत, अहंकाराच्या समयी शून्य होऊन राहाण्याची जणु त्यांची चर्या ही गत जन्मापासून त्यांनी स्वीकारली असावी. अनेक जन्मातील प्राणपणाने केलेल्या साधनेचे सुमधुर फळ या जन्मी लाभले होते. अनंताकडे केलेल्या वट चालीचा परिपाकच या जन्मात सिध्द झाला होता.

म्हणून संसाराच्या पाशात न अडकता, विवाहाचे बंधन न स्वीकारता, या जन्मापुरतेही स्त्रीला बंधनात काट ाकावे म्हणूनही कदाचित विचार करुन त्यांनी संन्यस्त जीवनाचा पुरस्कार केला. त्यांचा संन्यास हृदयातून फुलून आला होता. संन्यास प्रभूरूप होऊन राहिला होता. विश्व त जीवनाची वाट बल जणु रेशमी पायघड्यावरील वट मी इतकी सहज संन्यासाची पाऊले त्यांनी ट क्ली. दिखावा नाही. अहंता नाही. केवळ चिर संन्यस्त योगाचा साधक आपल्या परमशुध्द आत्मचिंतनातच मस्त. परमात्म्याच्या अमृताने जणु प्राशन करुन तो या जन्मात आला होता. सुर्याला प्रकाशवान होण्यासाठी प्रयत्न करायला का लागतो ? वाऱ्याला वाहायला कुणी शिकवावे लागत नाही. पक्षांना अनंत विस्तीर्ण आकाशांत संचार करायला शिकवावे लागत नाही. त्याप्रमाणे महावीरांना संन्यासाचा, विश्व तीचा आत्मसाधनेचा मार्ग कुणी शिकविण्याचे कारणच नव्हते. त्याच्या पाऊलखुणा या संन्यास धर्माच्या, वैराग्याच्या नाही. ते तर महावीर नसतांनाही होते व राहाणार. संसार राहाणारच, पण त्या संसारातही जीवनाचा परम आस्वाद अनाग्रहीवृत्तीने, प्रेमाने, अ-कर्ताभावाने कसा घ्यावा याचा जणु वस्तूपाठच प्रभूंनी शिकविला. ज्याला नकार देतो तो अधिक तीव्रतेने जवळ येतो. नकार ही वस्तूच तशी आहे. ती होकाराची सख्खी शेजारणीच आहे. त्या दोन नाहीत तर एकाच नाण्याच्या दोन बाजू आहेत.

सामान्य जनांना वट ते की महावीरांनी संसाराचा त्याग केला, संसार सुखाचा त्याग केला. राज्याचा त्याग केला. पण ही सामान्याची रीत झाली. महावीरांनी स्वीकारच केला नव्हता, तर त्यागाचा प्रश्नच येत नव्हता. ब्रह्मचर्य त्यांच्या मंगलमय जीवनाचा आधार होता. आत्म्याच्या अनंतवीर्य शक तीचा तो अविष्कार होता.

महावीरांनी एकान्त, निर्जन अरण्यात प्रवेश केला. सारी मूक सृष्टी त्यांच्या प्रवेशाने प्रमुदित झाली. अनेक वर्षे जणु त्या विरागी प्रभूला पाहण्यासाठी उन्हा-तान्हात, पावसापाण्यात ती उभी होती. वल्लरी तर झाडावर चढून त्यांचे ते वैराग्यमय रूप पाहण्यास आतुर होत्या.

त्यांच्या गंभीर चिंतनातून आत्ममय ॐ कार ध्वनी बाहेर पडत होता. त्या वनात विरट , विश्वमय बनून ते राहात होते. ऊन, तहान, वारा, पाऊस, त्या साऱ्यांचे स्पष्ट , स्वच्छ दर्शन सर्वांगांनी निसर्गाला पीत व आत्मध्यानात मग्न प्रभू महावीर एकात्म आत्म्यात विश्राम करीत होते. जन्मोजन्मीची धावपळ विश्रांत झाली होती. विचार विकल्पाचे जादूचे खेळ थांबले होते.

राजपुत्र तो प्रखर तपस्वी । अन्न वस्त्र ना, नित उपवासी ॥
उपवासाचे फिट्ते पारणे । देई चंदना अन्न प्रीतिने ॥
अभागिनीचे भाग्य उजळले । पुण्यात्म्याने कृतार्थ केले ॥ 16

पुष्य पुरुष तो पुण्यमती ती । पाप हराया विहार करिती ॥
विहाराकाली कितीक ज्ञानी । कितीक राजे आणि रंक कुणि ॥
त्यासर्वांचे समाधान हो । आत्म जागृती धर्म गान हो ॥
धर्म बीज ते रुजे अंतरी । जड जीवांचे पाप ताप हरि ॥ 17

स्वतंत्र सुंदर सतेज आत्मा । धर्म रूढीव्या घोर कर्दमा ॥
मधि रुतलेल्या जना तारितो । प्रभावशाली तीर्थकर तो ॥ 18

धर्म रुढि च्या वृथा क ल्पना । नित्य भिवविती अज्ञ जनाना ॥
आत्मबुद्धिने जरि अज्ञानी । त्यात शाहणा वृथाभिमानी ॥
यज्ञ याग व्रत मुहूर्त सांगे । परि न तयापरि आपण वागे ॥
अज्ञ जनांची पिळवणूकही । विश्व त मतिला असह्य होई ॥ 19

सहनशीलता सुखी असेना । सहनशीलता स्तब्ध बसेना ॥
सुखासाठी जरि यज्ञयाग व्रत । तपाचरण का नको तुम्हाप्रत ॥
तपसामर्थ्ये पाप अट ते । तपसामर्थ्ये कृतार्थ जीवन ॥
तपसामर्थ्ये मिळू पुण्यधन । तपसामर्थ्ये कृतार्थ जीवन ॥
नव जीवन हे मिळो आपणा । महावीर मति देइ प्रेरणा ॥ 20

प्रखर तपस्वी महावीरांच्या पुढे क्रोधादिक विकारांनी शरणांगती पत्करली होती. आहार आणि तहान हे शरीराचे मित्र त्या शरीराला सोडून गेले होते. नित्य निराहारी आत्मा, चैतन्यरसपान करूनच जगत होता. तीच त्यांची आंतरित उर्जा होती. त्या परम उर्जेला कांहीच कमी नव्हते. सारे ब्रह्मांड तितेच होते. सारे अन्न-वस्त्र निवारा म्हणतेही तीच होती.

आणि एकेदिवशी त्यांनी आहार करण्याकरिता एका शहरात प्रवेश केला. सारेच अद्भुत. कुणाचे तरी भाग्य, सौभाग्याचे लेणे घालायला उत्सुक होते.

महावीर प्रभू फिरत फिरत एका श्रेष्ठीच्या घरासमोर थांबले. त्या घरांत चंदना नावाची एक राज्यकन्या बंदिता होती. श्रेष्ठीच्या पत्नीने तिचा दुस्वास करून तिचे केश वपन केले होते. खायला साधेधान्य तिला दिले होते.

महावीरांच्या जयजयकाराचा ध्वनी तिच्या कानी पडला. ती हातात धान्याचे सूप घेऊन दाराशी आली. पहाते तर प्रत्यक्ष साक्षात् तीर्थंकर महावीरच तिच्या दाराशी आले होते.

तिने भ्रू ती भावाने व मनसा-वचना-कायेने शुध्द होऊन महावीरांना त्या कोद्रव धान्याचा आहार दिला. प्रभूच्या हातावर ती ते धान्य ठेवित होती, आणि मोठ्या तुष्टीने, आनंदाने त्या अन्न-ब्रह्माचा आस्वाद प्रभू घेत होते. साक्षात् प्रभू परमात्माच दारी आला होता. खरे तर हेच आहे की भ्रू ताच्या भ्रू तीत कीती प्रखरता आहे यावरच परमात्म्याची गाठभेट होणे शक्य आहे.

चंदनवालेची त्या घरांतून मुक्ता झाली. तिने भगवंताच्या संघात प्रवेश केला. तिच्या जीवनाचे सोने झाले. मानवी जीवनाच्या उध्दाराचा समय कोणता याचे उत्तरच मिळत नाही. जणु प्रत्येक क्षण त्याच्या उध्दाराची संधी असते.

भगवान पुनः रानावनात निघून गेले. चंदनेने देखील प्रभूचाच मार्ग स्विकारला. बावन्नकशी सोने व्हायला सोन्याला देखील अग्नी परीक्षा द्यावी लागते. चंदना त्या परीक्षेतून तावून सुलाखून बाहेर पडली. जे जीवाला संसारात जखडूनट ाकील ते पुण्य नव्हे. ते पापच होय.

महावीर प्रभूंनी घोर तप करून कैवल्याची प्राप्ती केली. इंद्रादिकांनी येऊन त्यांना वंदन केले. कैवल्याधिष्ठित महापुरुषांचे दर्शन म्हणजेच आत्मदर्शन. तो आरसा आणि आपण त्याचे दर्शक.

परंतु सामान्यजनांना धर्मरुढीमुळे, अज्ञानामुळे, वासनेमुळे खरा धर्म कळत नाही. जीवनाच्या उध्दाराचा मार्ग सांपडत नाही.

आत्म्याच्या ढायी असलेल्या अनेक युगा-युगांचा परिचय होत नाही, स्वतः परमात्मा असणारा जीव रूढीभ्रस्त होऊन कु देवांची पूजा, त्यांना वळी अर्पण करणे, उपासतापास यातच धर्म मानतो.

स्वतंत्र, अविनाशी, परमंगल आत्म्याची ओळखच त्याला होत नाही. त्यामुळे त्याच्या त्या धर्मभोळेपणाचा फायदा घेणारे खोटे साधु, वेशधारी संत त्यांना लुबाडत असतात. देव-देवतांची

भीती घालत असतात. देवतांचेमुळे अनिष्ट घडून येते, देवता कोप करतात, अशी भीती दाखवून जनतेला ते लुबाडत असतात. नवग्रहांची, शनीची, मंगळाची भीती, नरकांची भीति दाखवून त्यांची वंचना करीत असतात. अशावेळी सत्याचे स्पष्ट प्रतिपादन करणारा कुणी थोर पुरुष जनतेला हवा असतो.

मानवाच्या स्वभावातच आहे की कांही काळ तो असल्या भ्रमात्मक गोष्टी सहन करतो. पण त्याची सहनशीलताही भंग पावते. तो समाज त्या रूढींना तोडून-फेकून देतो. ही जी आंतरिक बंड करण्याची आत्म्याची स्वभावसिद्ध अवस्था आहे, तीमुळेच तो आत्म्याकडे वाट चाल करतो. हिंसेच्या, असत्याच्या, चौर्याच्या मार्गापेक्षा सत्याचरणाच्या, संयमाच्या, तपाच्या मार्गाचा तो स्वीकार करतो. तपामुळे शरीर, मन, वाचा, व आत्मा शुद्ध होतो, सारे जीवन कृतार्थ होऊन जाते. तप त्याच्या जीवनाचा आधार होऊन जातो. तप म्हणजे अहंबुद्धीचा त्याग. तप म्हणजे आत्म्याच्या प्राप्तीसाठी केलेली पराभक्ति. कारण भक्त तित विकल्प-संकल्प नाही. भक्त तीला ज्ञानाचे दलाल लागत नाहीत. पांडित्य लागत नाही. भाषा लागत नाही. भक्ति व सरळ परमात्म्यातच प्रवेश करते. परमात्म्याचे श्रेष्ठ जीवन जीवांना प्राप्त होवो हीच महावीरांची प्रेरणा आहे.

यज्ञ याग व्रत मुहुर्त वेडे । वेड पसरिती सुखे चहुकडे ॥
घरांघरातुनि व्रत उद्यापन । घरांघरातुनि ब्राह्मण भोजन ।
स्वर्ण पुष्प ते अन्न वस्त्र ही । आणि ब्राह्मणा हवी दक्षणा ॥
स्वर्ण पुष्प ते अन्न वस्त्र ही । जगावयाची ददात नाही ॥ 21

आशिर्वचने पुण्य जोडते । तयास भुलती अंधश्रद्ध ते ॥
मुख्य रुढि ची जुनी लक्ष तरे । धर्म म्हणुनि शिरि मिरवित सारे ॥
तिथे ज्ञान ना मुख्य अहंता । अज्ञ जनांवर गाजवि सत्ता ॥ 22

पोकळ पाया टिके कुठवर । कधि न कधि तरिढ लखले घर ॥
आणि शेवटी तसेच झाले । यज्ञ पशुंचे प्राण वाचले ॥ 23

यज्ञमंडपी मंत्र घोष तो । यज्ञ मंडपी अग्नि प्रगट तो ॥
बलिदानाचा समय पातला । चमत्कार त्या क्षणांत घडला ॥
महावीर जय म्हणुनि गर्जती । लोक मंडपा बाहिर पडती ॥ 24
यज्ञ पशू वनि उधळुनि गेले । ब्राह्मण म्हणती पुण्य भंगले ॥ 25

ज्या समाजाला एखाद्या पुरोहित वर्गाने, साधु वर्गाने किंवा राजकारण प्रेरित झालेल्या व्यक्तीने स्वतःच्या स्वार्थासाठी, स्वतःचे महत्व वढवण्यासाठी यज्ञयागाला, मुहूर्त-कु मुहूर्ताला, व्रते-उद्यापनाला, ब्राह्मणभोजनाला, सती प्रथेला दानधर्माला प्रेरित केले ती मंडळी धर्माच्या अधोगतीस कारण आहेत. मंत्र-तंत्राच्या सहाय्याने गरीब, भोळ्या जनतेच्या भाव-भावनांना हात घालून जे स्वतःची पोळी भाजतात त्या नराधमांची तर गणतीच नाही.

कुणाचे आशिर्वाद, कुणाचे पायाचे तीर्थ, कुणाचे अंगारे-धुपारे, कुणाच्या पिंछीचा स्पर्श यामुळे जीवाचे कल्याण होते असे जे सांगतात तेच समाजाला वाईट मार्गाने नेण्यासाठी जबाबदार आहेत. त्या स्त्रीची लग्न करे वेशीवरट गंग्याशिवाय, व सामान्यांना त्या स्त्रीचे वैयर्थ्य पटव्याशिवाय हे मूर्खपणाचे प्रकार थांबणार नाहीत हा धर्म नव्हेच. धर्म म्हणजे जीवनात ज्ञानाचा प्रवेश. धर्म म्हणजे जीवात्म्याच्या उध्दारासाठी प्रभूने मारलेली हाक. धर्म ही आत्म्याला परमात्म्याप्रत नेणारी पायरी आहे.

म्हणून महावीरांनी जनमानसात आत्मधर्माची रुची निर्माण केली. जागृत केले. त्यांच्या चेतनेच्या उज्वलतेला आवाहन केले.

यज्ञासाठी पशूचे बलिदान करणाऱ्यांच्या धर्माला जोरदार विरोध झाला. जनतेने ते यज्ञ याग बंद पाडले. जनजागृतीचे एक महान साधन बनले. ब्राह्मणांचे यज्ञ-यागांचे वेड महावीरांच्या धर्मप्रचाराने कमी झाले. जे मार्ग चुकले होते ते महावीरांना शरण आले. त्यांनी धर्माचे स्वरूप जाणून घेतले, आत्मनिरिक्षण केले. सत्य, अहिंसा, समता याची महती त्यांना पटली.

आत्मप्रचीतीच्या मार्गाने त्यांची धर्मनिष्ठा, चारित्र्य सुदृढ झाले. सत्य-असत्याचा, शुभ-अशुभाचा, पुण्य-पापाचा विवेक जागा झाला. त्यांनी यज्ञयागाचा हिंसामय मार्ग सोडून दिला. सदाचाराचा मार्ग स्वीकारला.

कितीक होते त्यांत सूज्ञ जन । करु लागती आत्म निरीक्षण ॥
आत्म निरीक्षण पुण्य प्रकृती । आत्म निरीक्षण विवेक जागृति ॥
विवेकबुद्धी म्हणे ब्राह्मणा । धर्मनिष्ठ तू कर्मनिष्ठ ना ॥
यज्ञ पशूंची नकोच हिंसा । सदाचार व्रत धर्म अहिंसा ॥
स्मरुनि शरण जा महावीर तो । कृपाकट क्षे कृ तार्थ करितो ॥ 26
महावीर प्रभु धर्म सांगती । कितीक ब्राह्मण क्षत्रिय नृपती ॥
वैश्य शूद्र ते अन्य तयाहून । कुटुंबवत्सल वनवासी जन ॥
ऐकुनि कानी पवित्र होती । सदाचार गुणि जैन संस्कृती ॥ 27

जैन संस्कृती सत्य अहिंसा । जैन संस्कृती घडो न हिंसा ॥
जैन संस्कृती प्रेम जनावर ॥ मनामनातील आत्म गुणावर ॥
आत्मगुणी जन अनेकान्त मति । जना मनातिल स्वतंत्रता ती ॥
स्वतंत्र मी तूं स्वतंत्र आपण । जैन संस्कृती परम आत्मगुण ॥
परमात्म्याशी सख्य हवे तर । हवीच श्रध्दा आत्मबलावर ॥
ही मुत्युंजय जैन संस्कृती । गणधर ज्ञानी जनां सांगती ॥ 28

महावीर प्रभु धर्म प्रवर्तक । महावीर प्रभु कर्म प्रवर्तक ॥
महावीर प्रभु स्वतंत्र वृत्ती । महावीर प्रभु लोक जागृती ॥
प्रभुदेवाची प्रीति जयाला । तिथेच शांती मिळे तयाला ॥ 29

नरजन्माचे सार्थक झाले । असंख्यात जन जगि उध्दरिले ॥
चुकल्या वट्टे लोक धावंती । तिथे चुक ना कधी अधोगति ॥

अति कनवाळू वीर महात्मा । विश्व त नेता प्रसन्न आत्मा ॥

शरण येति नित जन संसारी । धर्म प्रबोध तथा मुक् ळ करि ॥ 30

भगवान महावीरांनी अहिंसेच्या तत्वाने एक नवी जागृती जनमानसात निर्माण केली.

पशुधन हे शेतीनिष्ठ समाजाचे उपजीविकेचे साधन. त्या साधनाचाच नाश केला तर उपजीविका कशी होईल ? पशु-पक्षी, कृमी-कीट क हे या सृष्टीचे अंग आहे. सृष्टीचे संतुलन राखण्यात त्यांचा सहभाग आहे. इतकेच काय यज्ञासाठी जी जंगलतोड होत होती जो वनस्पतीचा महासंहार होत होता त्यासाठीही त्यांनी प्रबोधन केले. वनस्पती जीव देखील या सृष्टीचा महत्वाचा भाग आहे. हा विज्ञाननिष्ठ दृष्टीकोन प्रभूंनी सामान्यापासून तो विद्वान मंडळीपर्यंत आपल्या मधुर अमृतमय वाणीने पोचविला. हिंसेची भावना ही हिंसेलाच जन्म देते. हिंसेने प्रश्न सुटतील, युध्दाने प्रश्न सुटतील, युध्दाने प्रश्न सुटतील अशी दृढ धारणा असणाऱ्या क्षत्रियांनाही त्यांनी अहिंसक मार्गाने राज्ये चालविण्याचा मार्ग सांगितला. शूद्र म्हणून इतरांनी तिरस्कृत केलेल्या समाजाला समाजामध्ये मानाचे स्थान मिळवून दिले. कारण जन्मावर आधारलेल्या चातुर्वर्ण्याचा पायाच त्यांनी मोडून टाकला. इतकेच नव्हे तर द्रव्यक्षत्रिय, भावक्षत्रिय क्षेत्र-क्षत्रिय काळ-क्षत्रिय असे द्रव्य-क्षेत्र-काल आणि भाव अशा चार रीतीने चातुर्वर्ण्याचे विश्लेषण केले. त्यामुळे जन्मावर आधारलेली उच्च-नीचता त्यांनी सदाचरण, सद्भाव, परस्पर प्रेम च सहकार्य यावर आधारित केली. भारतीय समाजाला नीती, संस्कार, सदाचार यांनी नव्याने विभूषित करण्याचे अलौकिक कार्य प्रभूंनी पार पाडले. हीच भगवंताची अमोल देणगी. साऱ्या मानवजातीला एक प्रेममय छत्राखाली आणून संभूय-समुत्थानाचा आदर्श त्यांनी प्रतिपादित केला.

महावीर जिन होते म्हणून त्यांनी प्रतिपादिलेला मार्ग जैन मार्ग जैन धर्म झाला. त्यांनी भारतात नव्याने जैनसंस्कृतीच्या पुनरुत्थानाचा मार्ग प्रशस्त केला. श्रमण संस्कृती म्हणजेच जैन संस्कृती. त्या संस्कृतीने सत्य, अहिंसा, आत्मप्रतिष्ठा, आत्मानुभव, अनेकान्त या सार्वकालिक व सार्व भौम तत्वांचा अंगिकार केला. इतकेच नव्हे त्या तत्वांचा प्रचार-प्रसार करण्यासाठी साधु परंपरेचा पाया घातला. साधूंनी हजारो वर्षे सातत्याने आपली जीवने भगवान महावीरांनी प्रतिपादित केलेल्या तत्वांच्या प्रसारासाठी अर्पित केली. महाविरांच्या जीवनाचे मूल्यमापन त्या

आधारेही केले पाहिजे. अहिंसात्मक भावजीवन फुलविण्याचा, सदाचार, नीती मूल्ये रुजविण्याचा प्रयत्न हजारो वर्षे सातत्याने करण्याची प्रेरणा ही प्रभुंचीच होय.

तसेच व्यक्ति स्वतंत्र्याचा प्रचार-प्रसारही त्यांनी केला. प्रत्येक जीव कैवल्याचा स्वामी होऊ शकतो. ती त्या जीवात्म्याची द्रव्यशक्त ती आहे, असा लोकविलक्षण उद्घोष प्रभुंनी केला. इतकेच नव्हे तर संघातून व संघामार्फत त्याचा प्रचार केला. सर्व बलापेक्षा आत्मबल श्रेष्ठ आहे. आत्म्याची वीर्यशक्त ती अनंत आहे. त्या शक्त ती-सामर्थ्याची जाण करून देऊन जीवात्म्याला कृतीशील करण्याचे अवघड कार्य प्रभुंनी आरंभिले होते.

भगवंतांचा मार्ग धर्म-कर्म प्रवर्तनाचा, स्वतंत्र प्रवृत्तीचा, लोकजागृतीचा. अशा प्रभुवर जो उत्कट रीतीने प्रेम करेल त्यालाही कैवल्याचा लाभ होईल.

प्रभुंच्या भक्त त्तरसात जे डुबले अशा असंख्य जीवांच्या नरजन्माचे सार्थक झाले. त्यांचा उध्दार झाला. अनेक वट चुकलेल्यांना, भ्रम झालेल्यांना त्यांनी आपल्या करुणामय वाणीने सद्धर्म प्रेरित केले. शरणांगताना धर्म प्रीतीची, आत्मानुभूतीची शिकवण देऊन त्यांना मुक्त तीचा मार्ग दाखविला.

धर्म प्रपंची अनंत व्याधी । अमित कल्पना अमित उपाधी ॥
तारक नौका तरेन कां मी । भीति प्रगट ते अंतर्यामी ॥
ही अश्रद्धा अधर्म तेथे । धर्म-कर्म-रत जगद्गुरु ते ॥
स्वये आचरुनि मार्ग दाविती । म्हणुनि रुजे दृढ श्रद्धा भक्त ती ॥ 31
भक्त त जनांचे दुःख हरावे । मुक्त त जनांच्या समान व्हावे ॥
मुक्त त जनांच्या समान होता । जगी प्रगट ते स्वधर्म सत्ता ॥
स्वधर्म मार्गी भक्त त मुक्त त जन । स्वधर्म मार्गी राव रंक पण ॥
पशु पक्षी वा वन्य श्वापदे । कीडा मुंगि वा कुणि रणयोधे ॥
सर्व अहिंसा व्रताचरण गुणि । धर्म मार्गरत गमे मेदिनी ॥

येईल ऐसा सुदिन कधी तो । महावीर प्रभु नित्य चिंतितो ॥ 32
 सत्धर्माचे सदैव चिंतन । देह इंद्रिये वरिति तोच गुण ॥
 मनात आत्मा जनात आत्मा । गमे स्मृतीमधि प्रभु परमात्मा ॥
 परमात्म्याचे अनंत गुण ते । येति शरीरी स्थिरावयाते ॥
 शुध्द दूध ही पवित्र काया । दिव्य तेज ये नेत्रि स्थिराया ॥ 33
 सुवर्ण खाणी आणि स्वर्णकण । भिन्न असेना एक दुजाहुन ॥
 चैतन्याची मूस उसळते । कणाकणाने शरीर सरते ॥
 चैतन्याचा वास शरीरी । शरीर नश्वर ध्येय दृष्टि खरि ॥
 नश्वर काया त्यजी महात्मा । जीव व्हायचा जगि परमात्मा ॥ 34
 पावापुरिचा प्रसन्न परिसर । पवित्र वातावरण मनोहर ॥
 महावीर प्रभु तिथे विहरती । जनात शांती मनात शांती ॥
 मनामनातिल प्रेम भाव तो । प्रभु परमात्मा पूर्ण जाणतो ॥
 प्रेम स्वरुपी लीन होति, ते । आणि पावती मोक्षपदाते ॥ 35

सामान्य जनांची हृदये भयभीत असतात. प्रपंचातील असंख्य अडचणी, शारीरिक व मानसिक व्याधीमुळे ते त्रस्त असतात. पोट न्पाण्याच्या विवंचनेतच त्यांचे जीवन संपून जाते. कांहीचे जीवन हे धन-धान्याचे समृध्द असले तरी ते वैभव, ते सुख टि कले की नाही याचीही भीती असते. धनवानाला धननक्षणासाठी झोप येत नाही. धनप्राप्तीसाठी अनेक खोट्यानाट या गोष्टी त्यांना कराव्या लागतात. त्यामुळे त्यांचे मन अशांत, भयव्याकूळ व दीन झालेले असते. त्या भीतीपोटी कुदेवांना, किंवा ढंणी साधूंना शरण जाऊन ते आपला विनाश ओढून घेतात. दगडाच्या नावेतून कोण तरुन जाणार ? अधर्म, अश्रध्दा आणि अ-सदाचार यामुळे त्यांची जीवने आंतून पोखरली जातात.

अशा जीवात्म्यांना प्रभू आधार झाले. स्वतः आचरण करुन त्याप्रमाणे वागून त्यांनी त्यांच्या मनांतील भीती, शंका दूर केली.

भ्र तीचा मार्ग, प्रभूपदाला प्राप्त करुन घेण्याचा मार्ग प्रभूंनी सर्वांसाठी खुला केला. सारे अहंकार, विकार, वासना प्रभूला समर्पण करुन भ्र त समर्पित झाला. भ्र तीने भ्र र भगवंत सत्तेला प्राप्त झाला. ज्याला ज्ञानमार्गाने जाण्यास अडचण होती, त्यांना भ्र तीच्या मार्गाने प्रभूंनी मुक्त र केले. स्व-धर्म सत्तेचे सर्वजणच अधिकारी आहेत, तो त्यांचा आत्माधिकार आहे.

स्वधर्म हेच त्यांचे खरे घर होय. खरी संपत्ती होय. खरे ऐश्वर्य होय. त्या ऐश्वर्याला जो धारण करतो तो ईश्वर. ईश्वर म्हणजे ऐश्वर्यवान. साध्या मानवाला, प्रत्येक जीवात्म्याला स्वाधिकाराची जाणीव करुन देण्याचे महान कार्य प्रभूंचे होय. धर्म ग्रंथात बंदिस्त करुन, जनतेला ते समजणार नाही, अशा भाषेत लिहून ठेवून सामान्यांची नाडवणूक चालली होती. पण प्रभूंनी लोकांच्या भाषेत, त्यांना समजेल अशा शब्दात त्यांना आत्मबोध करुन दिला. हे अवघड होते. आत्मोद्धाराचा मार्ग सर्वांना खुला करुन दिल्याने पुरोहित पंडिताना, ग्रंथ-प्रामाण्यवाद्यांना आपला स्वार्थ सोडून द्यावा लागला. ही जी भावात्मक सत्ता त्यांनी सर्वांसाठी खुली केली त्याचे गोडवे युगानुयुगे गायले जातील. आत्मविजयी माणसांची जनकुळीच विश्वाला मार्गदर्शन करील असा सुदिन नित्य उगवेल.

प्रभू महावीरांच्या अंतःचेतनेच्या सामर्थ्याने, त्यांच्या अस्तित्वाने त्यांच्या अमोघ वाणीने सारा देश खडवून जागा झाला. एक नवा प्रवाह, नवा विचार, नवी चेतना सान्या भारतात प्रवाहित झाली.

अशा प्रकारे आयुष्यभर जीवात्म्याला परमात्मा, केवळी होण्याच्या, स्वतंत्र सत्तेचा अधिकारी असल्याचा उपदेश करीत भगवान पावापुरीला आले. पावापुरीच्या सुंदर, स्वच्छ, प्रशांत वातावरणात त्यांनी ध्यानमग्न होऊन, सर्व कर्मांचा नाश करुन सिध्दत्व प्राप्त करुन घेतले. अव्याहत प्रचार कार्यात, धर्मसाधनेत सहकारी शरिराचा त्यांनी त्याग केला.

सिध्दपद म्हणजे जीवात्म्याची विरट सत्ता. पुनः जन्म-मरण नाही. पुनःशरीर धारण करणे नाही. अजर अमर असे पद म्हणजे सिध्दपद.

सरोवरातिल पाणि घेतले । सरोवरामधि सोडुनि दिधले ॥
 सरोवराच्या नफा न तोट । जन्म मृत्युचा खेळ करंट ॥
 जन्म लाभतो जगिं विहराया । मृत्यु पाहिजे वृत्ति स्थिराया ॥
 स्थिरावली मति तोच महात्मा । जीव व्हायचा जगि परमात्मा ॥36
 परमात्म्याचे दर्शन घ्यावे । विश्व जनाचे क्षेम पुसावे ॥
 ह्यणुनि स्वर्ग ये भूमितलावर । प्रेम त्याचे परमात्म्यावर ॥ 37
 तो परमात्मा इथेच होता । पुण्य भूमिवर नित्य विहरता ॥
 स्वर्ग भूमिचे प्रेम जडावे । जिन धर्माचे सार्थक व्हावे ॥
 मनी रुजावी सत्य अहिंसा । घडो न पातक घडो न हिंसा ॥
 नाश त्याचा समूळ व्हावा । आत्मसूर्य तो जगिं प्रगट व्हा ॥
 ह्यणुनि प्रयत्ने तनू झिजविली । पुण्य भूमिला अर्पण केली ॥ 38
 तनु त्यागिता कीर्ति उरावी । अंधतमाची भीति नुरावी ॥
 ह्यणुनि जन्मली तिथे दिवाळी । सण भाग्याचा गमे भूतळी ॥
 चिरंजीव ते महावीर प्रभु । चिरंजीव तो धर्म स्वयंभू ॥ 39

एखाद्या सरोवरातील पाणी घेतले व नंतर त्यात परत टाकले तर पुनः सरोवराचाच एक भाग होऊन जाते. त्यात सरोवराचा नफाही नाही व तोट ही नाही. तसेच एक महान विरट चेतना शत्रू तीचाच जन्म-मृत्यु हा खेळ आहे. जन्म मृत्युच्या या खेळात चेतनेचे कांहीच नुकसान नाही. चेतनेची गुणवत्ता, अर्थवाहकता व उपयोगिता यात कमीजास्तपणा होत नाही. आत्म्याच्या गुणांचा कधी न्हासही होत नाही व त्यात वढ ही होत नाही. जन्म घेणाराही चेतना व प्राप्त शरीर सोडून देणारीही चेतना. परद्रव्याचे सहाय्य घेण्याची व स्वतःला विकारी अवस्था स्वीकारायची ही किमया त्याच चेतनेची आहे, या साऱ्या चेतनेच्या भ्रमंतीत वैभाविक अवस्थांना न स्वीकारता केवळ आत्म्यातच स्थिर रहायला व माहनसिध्दपद प्राप्त करायला मनुष्यजन्मच उपयोगी पडतो. म्हणूनच मानव जन्माला एक महत्व दिले आहे. मानवी जीवनांत जी आत्मक्रांती करता येते. ती अन्य जन्मातून साध्य होत नाही. मानवी जीवन पूर्णतः विकसित करुन नराचा नारायण होऊ

शकतो, ही शक ऋता, त्या शक ऋतेची उद्घोषणा भगवंतानी केली. ही जी प्रभुना प्राप्त करण्याची संधी मानवजन्म देते ती सर्वाशाने स्वीकारली तर आत्मिक चेतनेचा पूर्णाविष्कार होऊ शकतो.

महावीर भगवंतानी आपले जीवन असेच उत्क्रांत बनवून परमात्मपद प्राप्त करून घेतले. त्यांच्या प्रमाणे प्रत्येकालाच ही संधी उपलब्ध आहे. याच भूमीवर, याच देही, याच जन्मी मृत्युंजय होणे शक्य व आहे व जीवन सार्थक करून घेणे शक्य व आहे. त्यासाठी आत्मउर्जाचा विकास साधला पाहिजे. स्वर्ग-पृथ्वी यांचे मीलन प्रभूच्या जन्मकाळी घडले. देव-देवेन्द्र व या पृथ्वीवरील मानव यांचे प्रेम प्रभूवर होते. त्या प्रेमातून त्या दोन्ही भूमीचा सुंदर मिलाप झाला. त्रैलोक्य ऋतील यच्यावत जीव माझ्या आत्म्याप्रमाणेच मोक्षाची इच्छा करणारे आहेत. व मोक्ष प्राप्त करून घेण्याचे सामर्थ्यही प्रत्येक जीवात बीजरूपाने विद्यमान आहे, अशी धारणा झाली तर मनांतील राग-द्वेष, हिंसा, असूया, दम्भ-अहंकार इ. सारे विकार मुळपासूनच नष्ट होतील. अहिंसा, सत्य, अस्तेय, ब्रह्मचर्य, व अपरिग्रह, या पाच व्रतांचे धारक सर्वच जीव होतील आत्मोदयाचा सूर्य स्वतेजाने प्रकाशू लागले. सर्व जीवासंबंधाने जी प्रेममय भावना प्रभूंनी हृदयी बाळगली होती व ज्यासाठी आपले सर्व आयुष्य वेचले होते ते कार्य भगवंतानी पूर्ण केले. एक फार मोठा विचार भगवंतांनी देणगी म्हणून या देशाला दिला. हा विचारच दीप बनून आम्हाला अंधारातून प्रकाशाकडे नेईल, अमृत तत्वाकडे नेईल यात शंका नाही.

घतनुत्यागीता कीर्ती मागे उरावीड या ऋ तीप्रमाणे भगवंतांचे महानिर्वाण होऊन 2500 वर्षे झाली तरी त्यांचे स्मरण, पुजन, मनन, चिंतन आणि ध्यान भारतातील जनता करीत आहे.

त्यांनी सांगितलेला विचार मानवाला महाविनाशापासून परावृत्त करणारा आहे. म्हणूनच त्यांच्या निर्वाणदिनी भारतीय जनता दिपोत्सव साजरा करून त्यांच्या अलौकिक आत्म्यास वंदन करीत असतात.

चिरंजीव महावीर प्रभू ! मृत्युंजय महावीर प्रभू ! स्वयंभू धर्माचे प्रकाशक महावीर प्रभू जयवंत हो !

